

ԹԻՒ 91 1860 1 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԼՇԿՏԵՆՏԻՈՍԻ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԱՀՈՒ

ՀԱԼԱԾՁԱՅ

ԺԻ՛ . Ուստի մէկ յատուկ քարենշան օր մը
ընտրեցին . եւ այս էր սահմանած տօնին օրը . յուն-
վարի 23ին . որպէս թէ այն օրը քրիստոնէից կրօ-
նից տնւոյն թեան վերջին սահմանն ընկելու համար *

* Հռոմացիները Եռւրիպէր (Գլուս) կուռքը
արտերու և այգիներու և պարտեզներու սահ-
մաններու պաշտպան կը բռնէին . և անոր նշանակ,
մէկ քարի մը պաշտօն կը մատուցանէին . քառա-
ւոր հանդէսով անիկայ քաղաքին մէջ պորտոցը
ներով . և այն օրուանը Թէրմակէս կըսէին, որ սահ-
մանի վերաբերեալ տօն ըսեւէ . Լաիտանիոս կը-

Այս աղէտաւոր օրն է որ կայսրերուն ալ բոլոր ազգերուն ալ վնասակար եղաւ : Արջապէս Ղիովղետիանոսի ութերորդ եւ Մաքսիմիանոս Լերբուլէսի եօթներորդ հիւպատոսութեան տարին* սահմանաց տօնին առաւօտուն կանուխ պալատի պաշտօնատարները եւ թիկնապահ զօրաց զօրապետները եւ գանձատան պաշտօնեայնները եկեղեցին վաղեցին . եւ դռները կոտրելով ներս մտան Աստուծոյ արձանը բռնաւորել սկսան** , սուրբ գիւրքերը պրելին . ամէն բան կը կողոպտէին . ոմանք կը յափշտակէին . ոմանք ալ վախերնուն երեսնուն գոյնը կը կորսնցընէին . եւ ուրիշները կը փախչէին : Կայսրերը այս անկարգութիւնը կը դիտէին . վասն զի Ղիովղետիայի եկեղեցին բլուրի մը վրայ շինուած . ըլլալով պալատէն կը տեսնուէր . եւ իրարու հետ կը վիճէին թէ արդեօք այն նուիրական շինուածքը պրե՞ն : Բայց Ղիովղետիանոսի խօսքը քալեց . որ կը վախնար . չըլլայ թէ կրակը եկեղեցիին մօտի մեծամեծ տներն

սէ թէ այս տօնը յունիսարի 23ին կըլար . բայց նոր մատենագիր մը (ի հարկէ հին հեղինակներէն գրած ըլլալով) կըսէ թէ մարտի կաղանդին 6ին կընէին . որ ըսել է փետրուարի 25ին կամ 24ին :

* Այս տարիս կը համեմատի Փրկչական 305 թուականին :

** Կռապաշտները կը կարծէին ոմ քրիստոնեայներն ալ իրենց պէս արձաններ կռնենաւ եկեղեցւոյ մէջ . և անոնց կը մատուցանէն իրենց պաշտօնը :

ալ բռնկեցին . եւ քաղաքին մեծ մասը հրոյ ծարակ
ըլլայ : Ուստի Պրետորեանները (քաղաքին ոստի-
կանութեան զինուորները) կացիններով եւ ուրիշ գոր-
ծիքներով հոն կը վազէին . եւ թէպէտ եկեղեցին
շատ բարձր էր , քանի մի ժամաւ մէջ հիմնայատակ
ըրին :

ԺՎ . Յաջորդ օրը հրովարտակ մը հանեցին .
որ քրիստոնէական կրօնքին հետեւողները վատանուն
կը հռչակէր . եւ պատուէր եղաւ որ ասանկները ինչ
աստիճանի եւ վիճակի մարդ ըլլան ալ նէ չարչարան-
քի տրուին . եւ ամէն վիճակի մարդ կարող ըլլայ
անոնց դատախազ ըլլալու* : Պատուօրներուն հրա-
ման եղաւ որ քրիստոնեայներուն բողոքը եւ դան-
դաւոր կուղէ կրած նախատինքներուն համար ըլլայ ,
կուղէ բան զողջընելուն կամ ամուսիններուն մէկ ու-
րիշէ մը բռնաբարուելուն վրայ , մտիկ չըլլուի : Ա՛ր-
ջապէս քրիստոնեայներուն խօսելու եւ ձայնելուն
բանեցընելու ազատութիւնն անգամ վերցաւ : Մէկ
մասնաւոր մարդ մը՝ առաւել քաջասրտութեամբ քան
խոհեմութեամբ՝ համարձակեցաւ այս հրովարտակը
փակցուած տեղերնուն փրցունելու եւ պատուելու .
եւ կայսրերուն իրենց վրայ առած Սարմատացի եւ
Վոթացի կռուիները յայտնապէս ծաղընելու** : Բռնե-

* Հին Հռոմայեցիներուն օրէնքը չէր ներեր որ
գերի մը ազատ մարդու մը դատախազ ըլլայ . բայց
այս հրովարտակիս ուժովը հեթանոս գերիներն ալ
քրիստոնեայ ազատներուն ամբաստանող եւ դատա-
խազ կրնային ըլլալ :

** Հռոմայեցի վճռապետները իրենց յաղթած եւ նը-

ցին, եւ հարցաւորձի քաշելէն ետքը կասկարայի
վրայ դրին. այրեցին. եւ ինք զարմանալի հաստա-
տութեամբ հաժարեց:

Վ.Վ. Այս հրովարտակին խառութիւնը Ս' ար-
տիմանոս կեսարը դո՛՛հ չկրճաւ ընել. որ Ղիփիկեցի-
նոսի մէկ ուրիշ որոգայթ մը լարեց. Վաղտնապէս
պաշտօնը բռնկցընել տուաւ. որպէս զի այս յան-
դրդնութեանս վրայ կայսրը քրիստոնեայները բնա-
ջինջ ընելու երգում ընէ: Ս' ե՛ծագործ շէնքին մէկ
մասը այրեցաւ. քրիստոնեայներն ամբաստանուեցան.
անանկ որ անկէց ետքը անոնք իբրեւ հասարակու-
թեան ժանտախտ կը սեպէին: Արսէին որ կայսրե-
րուն ներքինիներուն հետ խորհուրդ ըրած են կայս-
րերը մեռցընելու. եւ քիչ մնացեր էր որ կայսրերը
երկուքն ալ պաշտին մէջ ողջ ողջ այրեն: Ղիփի-

ուաճած աղբին անունը իրենց վրայ կրելու. ինչպէս
Սկեպինն հռոմայեցին արիկեցի ըսուեցաւ: Ասիկայ
դարձանք մը ըլլալով՝ կայսրերը երբեմն իրենց վրայ
այնպէս ազդերու անուններ կառնէին, որոնց յաղ-
թած չունէին. կամ գուցէ հետերնին պատերազմ-
մած ալ չունէին: Այսպէս էին Սարմատացի և Գո-
թացի անունները այս կայսրերուն վրայ: Իսկ հրո-
վարտակը պատուողին համար Բաբեպոյրը Պոլանու-
եան կըսէ թէ սուրբ Գեորգ հռչակաւոր նահապետ
էր. բայց որովհետեւ լակտանտիոսէն զատ Եւսեբի
կեսարացին ալ Եփէզացիին պատմութեան մէջ կըսէ
Թէ հրովարտակը պատուողը այրեցին. և սրբոյն Գե-
որգայ համար ամէն ազդաց մէջ աւանդութիւն
կայ Թէ դուխը կտրեցին. Բաբեպոյրքի կարծիքը
հաստատուն չերեւիր:

Դեռիանոս՝ որ հանձարեղ թագաւոր մը երեւիլ հոռւ զէր, ասոր սատանութիւն ըլլալը չհռահե՛ց ալ. ինք զինքը բարկութեան առնել տուով՝ պալատի ոսպտաւորներուն ամէնն ալ մահուան դատապարտեց: Իր ակօռին մը այն անմեղներուն այրիւք կը տնսնէր. ամէն դատաւոր, եւ մարդ մեղքընէլու իշխանութիւն ունեցող ամէն մարդ ասոր անգթութեանը կը նմանէին. եւ անկէց գերազանցելու ալ փափաք ունէին: Մայց բան չէր իմացուեր Վաղերիոսի պալատին չը գալչելուն վրայ: Ըսկիս ամէն բանիներկայ կը զըտնուէր. եւ անխուհիւ ծերոյն բարկութիւնը կը բորբոքէր: Տան եւ հինգ օր ետքը երկրորդ հրդեհ մըն ալ բռնկեցուց՝ կրակին առաջն առնուեցաւ. բայց կրակը ձգողը գտնուեցաւ. Աբսարը իր երթալը արտորցուց վախնալ կիզծելով թէ զինքն ալ կարեն, եւ եղանակը ձմեռ ըլլալուն չնայելով ճամբայ ելաւ*.

ԺԼ. Այս կայսեր բարկութիւնը մինակ իր տանն սպասաւորներուն վրայ չէր, ամէն տեսակ մարդոց վրայ ալ կը տարածէր: Իր Ա. Վաղերիա աղջիկը եւ Վրիսկա կինը՝ կուռքերուն զոհ մատուցանելու բռնադատեց. Չօրաւոր ներքինիները՝ որոց

* Այս պարագայս ալ կը ցուցնէ որ հրովարտակը պատուողը սուրբ Գեորգը չէր. Հրովարտակը պատուողին նահատակուիլը Վաղերիոսի Նիկոմիդիայէն ելելէն առաջ եղաւ. Վաղերիոս ճամբայ ելաւ նէ ձմեռուան մէջ էր՝ կրտէ Լակասնախոս. իսկ սրբոյն Գեորգայ նահատակութիւնը ապրիլի 25ին էր. գարնան ամիսուն 35 օր ետքը:

խորհուրդէն նորը շատ օգուտ տեսած էր, տանձանքի կը քաշէր. քահանայները եւ սուրբ սեղանոյ սպասաւորները կը բռնէին. եւ առանց ատարցուցի եւ ընդհանրեցնուն խօսք մըն ալ չըսելով՝ դահլճներու կը մատնէին: Ամեն հասակէ էրիկ մարդ կնիկ մարդ՝ կրակը կը նետէին. եւ շատ բլաշխուն համար մէկիկ մէկիկ ալ չէին այրեր, ալ բազմութիւն մէկէն: Ոմանց ալ ճիտը քար կապելով ծովը կը նետէին. Հալածանքը մարդու չէր խնայեր. ամեն դատաւորներ մեհաններու մէջ էին եւ ժողովուրդը սուտ աստուածներուն զոհ մատուցանելու կը բռնադատէին: Մանտերը խեղճելով լեցուած էին. անոնք չարչարելու համար՝ օրէ օր նոր տեսակ տանջանքներ կը հնարէին. եւ որպէս զի ակամայ եւ մտքերնուն ալ չանցած՝ անոնց իրաւունք չորուի, դատողութեան ատեններուն քովը, եւ դիւանները սեղաններ շինած էին. որ դատաստանի եկողները իրենց դառը առաջարկէին առաջ հոն զոհ մատուցանեն: Ասով քնչպէս որ աստուածներուն առաջը՝ դատաւորներուն առաջն ալ անանկ կ'ըլլէին: Մարտիմիանոսի եւ Արստասայ ալ խմաց տրուեցաւ որ քրիստոնեայներուն հետ այնպէս կ'երգով վարուին. թէպէտ ասանկ կարեւոր բանի մը համար առաջուց ասոնցմէ խորհուրդ հարցուցած չէր: Ծեր Մարտիմիանոսը որ բնապէս անգութ էր՝ յօժար կ'աւքով այս հրամանը բոլոր Խաչիկայի մէջ կատարել տուաւ: Իսկ Արստասայսրերուն որոշմանը դէմ կենալու կարծիք չտալու համար թող տուաւ. բանի մը եկեղեցիներու կործանմանը, որ ժամանակ մը ետքը կրնային նորոգուիլ.

քայց Աստուծոյ ճշմարիտ տաճարին՝ որ մարդոց
ներսի դին է, դպչելու բնաւ շնորհց :

ԻՕ. Հալածանքը կայսրութեան բոլոր երկիր-
ները կաւրըշտողէր . արեւելքէն մինչև արեւմուտք՝
Պաղղիայէն զատ, այս երեք բարբարոսներուն կա-
տաղութեան տակը կոշքային : Հարիւր լեզու եւ
հարիւր բերան եւ երկաթի պէս ձայն ունենամ ալ
նէ՛ հաւատացեալները տանջող տեսակ տեսակ շար-
շարանքները չեմ կրնար պատմել : Բայց Խնչ հարկ
ասոնք պատմելու . մանաւանդ քեզի՝ սերելի՛դ Պո-
նատոս, որ այն սոսկալի մրրիկին բաղխումը ուրիշ-
ներէն աւելի զգացիր . վասն զի այն հուշակաւոր
մարդասպանին՝ Փղակկինոս ոստիկանին, եւ ետքը
Հերոկլէս զահերէցին ձեռքն անցնելով, որ այնքան
պպանութիւններու պատճառ եւ խորհրդատու էր,
եւ վերջապէս Հանոր յաջորդ . Պրիսկիզիանոսի
ձեռքն իյնալով ասոնց սմէնուն առաջը անյաղթելի
հաստատութիւն մը ցուցուցիր : Ինն անգամ քու
վրադ իրենց տանջանքներուն խստութիւնը ՚ի գործ
դրին . ինն անգամին ալ արիական խոստովանու-
թեամբ դուն քու լիշխաններուդ յաղթեցիր : Ինն
պատերազմ մղեցիր սատանայի եւ անոր արքանեակ-
ներուն դէմ . եւ միշտ դերազանց դառնուելով ինն ան-
գամին ալ աշխարհի եւ անոր երկիւղներուն յաղթե-
ցիր : Խնչ հաճոյական տեսարան Աստուծոյ առաջը,
որ քու յաղթական կողքիդ լծուած ըլլան չէ՛ թէ
սպիտակ ձիեր կամ յաղթամարմին փիղեր, այլ նոյն
մարդիկը որ տիեզերաց նուաճող կրտսերն : Եղբաց
յաղթողներուն յաղթելն է ճշմարիտ յաղթութիւնը :

Երբ քու յաղթութեանդ վրայ երկրայիլ չըլլար . որովհետեւ անոնց ամբարիշտ հրամանն արհամարհելով՝ բռնաւորական զօրութեան բոլոր անոտի հանդերձանքները ւարեցիր : Խարազան եւ երկավեհայ ճանկեր եւ կրակ եւ շարճաքանքներ՝ քեզ հաստատութենէ գ խախտելու ուժ չունեցան . մէկ բռնութիւն մըն ալ չկրցաւ քու հաւաքիդ եւ բարեպաշտութեանդ մնաս մը հասցընել : Ահա ասով կենդանւոյն Բստուծոյ աշակերտ եւ Յիսուսի Քրիստոսի զինուոր եւ վճռանքներու յաղթող եւ զարաններու դէմ պատրաստական եւ ցաւերէն անյաղթելի եւ աշխատութիւններէ չյոգնող կտրիճ կոչուելու արժանացա՛ր : Եւ այսքան փառաւոր յաղթութիւններէ գ ետքը սատանան իր յաղթը բուելիքը ամենաստոյգ տեսնելով մէկ մըն ալ հետդ կոխի ելլելու չհամարձակեցաւ : Եւ զիտնալով որ քնզի պսակ պատրաստուած է , քեզ պատերազմի գրգռելէն ետ կեցաւ . չըլլայ որ ինքը քու փառաւորուելուդ պատճառ ըլլայ : Եւ թէպէտ դու տակաւին այն պոսակը չես վայելէր , բայց Բստուած քնզի պատրաստած է քու առաքինութեանդ եւ արժանաւորութեանդ յախտնական վալձքը : Սենք մեր պատմութեան կարգը դառնանք :

ԱՐԳԱՅԻՆ

ԴԼՍՏԻԱՐԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դ. Բ. Ըսածներէս կիմացուի որ աղայոց իրենց
աղայութեան ժամանակէն բարոյականի հետ քրիս-
տոնէական վարդապետութիւն սովորեցընելու է . բայց
ասոր վըստ ալ մեր աղային դատտիարակութեան մէջ
անհոգութիւն կը տեսնեմք . գո՛նէ ո՛րքան որ՝ մենք
կրկնած եմք նէ տեսնել . վասն զի չեմք կարծեր որ
ամէն տեղ ուր որ աղային դպրատուն կայ նէ՝ քրիս-
տոնէականի զանցառութիւն կայ : Մանաւանդ հիմայ
մայրաքաղաքիս բարեկարգեալ ըսուելու փոքր 'ի շա-
տէ արժանի դպրատուններուն մէջ կը լսեմք որ կայ .
եւ ինչպէս որ յայտնի է՝ մեր հոս ըսածը կամ ըսե-
լիքը ասոնց համար չէ՝ . այս ուսմունքը չունեցող
դպրատուններուն համար է . կը խնդրեմք որ ասիկայ
նորէն մոռնէ . թէ որ այն դպրատուններէն քրիստոն-
եայ զաւակներ ունենալ կուզեմք նէ : Ասան զի տը-
ղայքը քրիստոնէական հաւատքը դպրատուններուն
մէջ չսովորին նէ ո՛ր պիտի սովորին . եւ ո՛վ կրնայ
ըսել թէ այս ուսմունքը նախնական դպրատուննե-
րուն չվայլեր . բարձրագոյն դպրատուններուն յատկա-
ցընելու է , եւ բարձրագոյն ուսմունքներուն կարգը
գնեցու է : Բարձրագոյն ուսմունքներուն համար չեն

եւ չին կրնար ալ ըլլալ . շատ մարդիկ իրենց զաւակը երբ որ նախնական դպրոցներուն մէջ բաւական կարգալու գրելու եւ թուաբանական չորս գործողութիւններն ընելու տեսնեն նէ դպրատունէն կառնեն . սովորածը իրենց ազագայ վիճակին հերիք կը սեպեն . թէ որ այսպիսի տղայքը այն միջոցին հաւատքնին դպրատան մէջ՝ ազգին հոգեւոր գերագոյն իշխանութեանը ցուցուցած ~~քրիստոնէական~~ ~~հեթանոսական~~ մը վրայ չսովորին նէ՝ ետքը ո՛րը եւ ո՛ր գրքէն սովորին . եւ ի՞նչէն կարող ըլլան որոշելու թէ սովորածնին՝ որուն համար երաշխաւորութիւն մը չունին , հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ բուն դաւանութիւնն է : Արտն ոմանք , թէ տղայքը քրիստոնէից զաւակ ըլլալով իրենց հաւատքը իրենց տունը իրենց ձեռքէն կը սովորին . եկեղեցին կ'ըմբռնէ քարոզ մտիկ ընելով կը սովորին . խոստովանանք եղած ատեննին իրենց քահանայէն կը սովորին . եւ այսքանս բաւական է :

Բայց ասոնք սնոտի խօսք են : Քանի՞ տուն կայ որ հաւատքի վրայ խօսք ըլլայ , կամ եղած խօսքերը շիտակ եւ կատարեալ ըլլան : Արդեօք քիչ մը կը գտնուին այնպէս տուներ . որոց մէջ կամ ընտանեկան ոչինչ կոխներէ կամ այս ու այն բաժնաւոր սելէ կամ նարտ եւ թուղթ խաղալէ ժամանակ չին ունենար չըսեմ հաւատոյ վրայ՝ այլ եւ իրենց աշաջը աւելի կարեւոր երեւցած աշխարհական բաներու վրայ չէ՝ թէ խօսելու , այլ մտածելու : Շատ մարդիկ խանութէն տուն գալու ատեննին երկու տեղ ունին աւուր վաստակին տասանորդը՝ (երբեմն կէսը եւ երբեմն գրեթէ ամէնն ալ) վճարելու : զինե-

տունս ու քրճարանս . հոն կերթան բարեկամներուն հետ
խօսքի կամ խմելու կը ընունին . եւ հոն կը սպասեն
մինչեւ մութը կոխէ . տուն դարձած ատեննին ար-
տորնօք մը կերակուր կուզեն . հացերնին կուտեն . եւ
անկէց ետքը թէ որ բարեկամ մը տուն այցելու-
թեան երթալիք , կամ բարեկամ մը ընդունելիք չու-
նին նէ՛ք . քիչ մը բամբասանք , քիչ մը տան տնօրէնու-
թեան վրայ խօսելէն ետքը կը պառկին . տղայքնին
իրենցմէ առաջ պառկած կըլլան . եւ հաւատոյ վերա-
բերեալ բան ե՞րբ պիտի սովորեցնեն . Ասիկայ ա-
նոնց համար է՝ որ իրենք գիտեն . բայց տղոցնուն
սովորեցնելու ժամանակ չեն ունենար . Բայց ասոր
ալ բաւականութիւն ունեցող շատ մարդ կայ մի . եւ
անոնց ալ շիտակ դիտցած ըլլալուն վրայ ի՞նչ ապա-
հովութիւն կայ : Արդ տնուին անանկներ՝ որ յիրաւի
հաւատոյ վրայ կը խօսին . բայց չխօսին նէ շատ ա-
ղէկ կընեն : Անցեալ դարուն մէջ Պաղղիա երեւան
եղած եւ հոն հինցած եւ յարգը կորսնցուցած մոլար
դրութիւններ այս կողմերս ոմանց ահանջը նոր հա-
սած կըլլան , եւ իբրեւ Նաբէլի էշարդուսիւն մը անիկայ
կը ծախեն , իլենդ պարզամիտ ընտանեացը միտքը
պղտորելէն չեն վախնար : Այս ինչ մարդը Քրիս-
տոսի տեսան մերոյ հրաշափառ կենաց փայտին ուխ-
տի է դացեր , եւ հիւանդութիւնը անցեր կատար-
եալ բժշկուեր է՝ կըսէ կինը : Այրը կը դառնայ
կըսէ . ի՞նչ պարզամիտ ես , այդպէս բաներու ահանջ
մի՛ կախեր . (այնչ կախէլը իրեն յատուկ արտօնու-
թեան մը պես ուրիշին կարգիլէ) . այդպէս բաները
սուտ են , տէրտէրներուն հնարքն են որ ժամերնին

Փողովորդ շատ երթայ. իրենց ալ բաժինը շատ իյնայ : Բսած հիւանդդ աղէկցեր է . անիկայ՝ ես ալ լսեցի . բայց սուրբ Խաչին երթալէն չէ՛ . պիտի աղէկնայ եղեր աղէկցեր է . հիւանդ մը միշտ հիւանդ չմնար ա՛, կամ պիտի աղէկնայ կամ պիտի մեռնի . անոր բաղդին ալ աղէկնալ ինկեր է : Բերիշ ասանկ անհամ անժուր խօսքեր խօսողները հատած չեն . ընդունին փոխած չին . եւ տղան ասոնցմէ ի՞նչ հաւատք կը սովորի :

Քարողի գանձը, Փողովորդեան մէջ սովորութիւն եղածի պէս բան մըն է , որ կիրակի եւ տօն օրերը եկեղեցի երթալու համար նախ եւ առաջ հասկընալ կուղեն թէ՛ այն օրը քարող կա՞յ մի : Թէ՛ որ կայ նէ՛ սրճատուն մը կամ իրենց տունը կը նստին կըսպասեն մինչեւ քարողը լմնայ . անկէց ետքը եկեղեցի կերթան . եւ երբեմն ժամանակի հաշիւներն սխալ ելլելով անանկ կը պատահի որ քեր ողբմային կամ լատի քարո-խիւնդին կամ օրհնակին կը հասնին : Թէ՛ որ քարողէն առաջ եկեղեցի գացած գտնուին նէ՛ քարողի պատրաստութիւն տեսածնուն պէս մինակ ելլեն նէ աղէկ , քովերնին կայնողներն ալ կը հրախրեն , երթամք մէկ մէկ սեւ ջուր խմեք , պատարագին կոչնակը զարնուի նէ կուգանք կըսեն : Բսանկ հայրերը որ տուն ալ կերթան տրուած քարողը կը բամբասեն . որուն մէկ բառն անգամ չլսեցին , իրենց տղոցը ի՞նչ օրինակ կուտան քարող մտիկ ընելու , թո՛ղ որ ժամանակ մը (եւ մենք այն ժամանակէն շատ հնուցած ալ չեմք) , քարողիչ վալդապիտներուն զրուցող եղաւ :

որ հաւատալեաց վրայ ըան չխօսին, բարոյական եւ-
րափեւ տան ժողովուրդին. ածին մարդ իր հասարակ բնական
գիտէ ըսին: Թէպէտ այս անտեղի աղլեցութիւնը
մտիկ չընողներ գտնուեցան. բայց մտիկ ընողներ ալ
եղան: Բանն այն է որ՝ այնպիսի մարդիկ էին. որ
մէկ դիէն հաւատալեաց քարոզութիւնը եկեղեցւոյ
մէջ դադրեցընել կուզէին. մէկ դիէն քրիստոնէական
ուսումը դպրատուններուն մէջ տղայոց համար ժա-
մանակի կորուստ մը սեպելով վերցընել կուզէին:
Թէ որ միւշէն հիմայ այսպիսի ազդարարութիւնները
շարունակուելու ըլլային նէ՝ հոս գրածնուս չտին ալ
դրելը իրրեւ ազդին պատիւ չբերելու մէկ բանը հը-
րատարակել՝ խիղճ պիտի ըլլար մեզի: Բայց գոհու-
թիւն Աստուծոյ, հիմայ այնպիսիներուն խօսքերը
ուժերնին կորսնցուցին. ո՛չ վարդապետներուն հա-
ւատալեաց վրայ քարոզելը արգելող կայ. ո՛չ քրիս-
տոնէական վարդապետութեան ուսմունքը դպրա-
տուններուն մէջ ժամանակի կորուստ կարծող կայ. եւ
ո՛չ օրացիրներուն կամ պարբերական տետրակներուն
մէջ կրօնական տեղեկութիւններուն տեղը իրաւ կամ
սուտ՝ միայն զուարճալի եւ զբօսեցուցիչ պատմու-
թիւններ ուզող կայ: Ասոնք անցան. կը մնայ հիւայ
ասոնց ազդեցութենէն մնացած հետքերը ջնջել.
կրօնական ուսմունքը ընդհանուր տարածել. եւ ասիկայ
խոստովանահայրներուն ալ իրրեւ ՚ի պաշտօնէ չեմք
կրնար ձգել. որովհետեւ խոստովանահայր քահա-
նայները իրենց խոստովանուելու գացողները հաւա-
տալեաց տեղեակ քրիստոնէայ ենթագրելով զիրենք
պարտական չեն ճանչնար, անոնց քրիստոնէութիւն

սովորեցնելու . միայն խոստովանած մեղքերնէն ետ
դարձնելու յարմար խրատներ տալը եւ անոնք քա-
ւելու համար արաշխարանք դնելն է գործերնին . եւ
երբ խոստովանողը հաւատալից վրայ տարակոյս
կամ թերահաւատութիւն մը յայտնէ նէ՝ այն ատենը
անոր միտքը լուսաւորելու եւ տարակոյսը վարա-
տելու կը պարտաւորին :

ՍԵՒՏԻՆ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Խեղճ Սաիտը քանի մի անգամ այս իրեն կար-
ծեցեալ բժժանքէն խաբուած էր . բայց յաւերժա-
հարսին անգամ մը իրեն յոյսդ մի՛ կտրեր ըսելը միտ-
քը գալով՝ թոքերուն մէջ մնացած շնչառութեան
բոլոր ուժը մէկէն ժողվեց . սուլիչը բերանը տարաւ
փչեց : Մէկ սուր եւ յստակ ձայն մը ելաւ որ ա-
լիքներուն ոչումը խափանեց . եւ նոյն հետայն ,
զարմանալի՞ հրաշք , ծովը որ մինչեւ այն ատենը
մինչեւ ներքին անդունդները տակն 'ի վրայ եղած
էր , հանդարտեցաւ . ալիքները՝ դադրեցան . մէկ ա-
կընթարթի մէջ ծովուն երեսը հայելիի պէս շիփ-
շիտակ եղաւ :

Հազիւ թէ ժամանակ ունեցաւ շունչ առնե-
լու , եւ մէկ մը բոլորը նայելու որ ի՞նչպէս տեղեր
ըլլալը տեսնէ , իրեն անանկ եկաւ որ կայմը որուն
վրան նստած էր՝ կը լայննայ կոր եւ անսովոր կեր-

պով կը շարժի կոր: Տեսնելով որ անշուշտ փայտի
կտոր մը չէ՞ տսկինը՝ ինչպէս որ առաջ կը կ'ընէր,
գլխին տեսակէ մէկ ահային ձուկի մը վրայ հե-
ծած է. ահամայ սոսկում մը ելաւ վրան: Բայց
շատ չանցաւ միտքը հանդարտեցուց, երբ դիտեց որ
իր ջրածին նժուղը (քէօհլանը) արագութեամբ, բայց
միշտ կանսնաւոր կէրպով կը լողայ, չթօթվուիր. եւ
միշտ ջուրին երեսն է, ամենեւին չտարակուսեցաւ
այս փոխակերպութիւնը իր սուլիչին ձայնին եւ ի-
րեն պաշտպան յաւերժահարսին կարողութեանը եւ
աղղեցութեանը տուր. եւ ջերմեռանդութեամբ հա-
զար շնորհակալութեան խօսքեր խօսեցաւ անոր: Խօս-
քերը օդին մէջ կը կորսուէին:

Ղլբինը այն հեղուկ ջրեղէն դաշտին վրայ այն-
պէս արագութեամբ կը լողար, որ օրը իրիկուն
չեղած Սաիտ ցամաքը տեսաւ. եւ մէկ լայն գետի
մը բերանը նշմարեց. շատ չանցաւ գլխին այն գե-
տը մտաւ: Բայց նոյն բոպէին մեր կտրիճը՝ մէկ ա-
նօթութեան մարկիք մը զգաց. եւ միտքը եկաւ որ
քսան եւ չորս ժամէ 'ի վեր բան չէր կերած, աս
բժժանքիս ուժը մէկ մըն աչ փորձեմ՝ ըսաւ ինքն
իրեն. բերանը առաւ սո՛ր ձայն մը հանեց փչելով.
եւ ըսաւ, փոքս անօթի է. աղէկ ուտելիք կուզեմ:
Նոյն հետոյն գլխինը կանկ առաւ. եւ մէկ մ'աչ
նայեցաւ որ՝ ծովուն տակէն մէկ մեծ ձուկ մը դուրս
կուգայ, պոչը տափկըցած. եւ անոր վրայ սեղան
մը, համեղ կերակուրներով: Բերած կերակուրը
այնպէս չոր էր որ դիտես թէ երկու օրէ 'ի վեր
արեւը դուռած էր չորնալու համար: Արախ սրտի,

կերակուրին զլուխն անցաւ Սաիա: Վիտեր որ ի-
րեն ծառայութեան ժամանակը բերնի հաւով եւ կուշտ
փորով կերակուր մը չէր կերած. իր ուժը կազդու-
րելու կարօտութիւն ունէր: Փորը բաւական կշտա-
նալէն հաբը բարի յաւերժահարսէն շնորհակալ ե-
ղաւ, ինչպէս որ առաջ ալ բրած էր. իր ըսածները
անոր ականջը հասնելէն չէր երկրայիւր բնաւ. որով-
հետեւ սուր ականջ ունեցած պիտի ըլլար որ սուլի-
չին ձայնը այնքան հեռուէն կը լսէր: Սեղանը նո-
րէն ծովուն տակը գնաց. եւ Սաիոն նորէն խորդ-
րելուն շնայելով զլիփինը սկսաւ առաջին արագու-
թեամբ դէպ 'ի ներս լողալը շարունակել:

Երեսը խնկելու սկսեց էր, երբ գետին աջ կող-
մը գեղեցիկ եւ ճոխ ճարտարապետութեամբ շին-
ուած պալատ մը տեսաւ. Սաիա. ժամանակ չունե-
ցաւ հոն կենալու փափաքը յայտնելու. տեսաւ որ
տակի ձուկը ճիշդ դէպ 'ի հոն կերթայ:

Տանը տանիսին վրայ փառաւոր հաղուած եր-
կու հոգի կային. ծովեզրն ալ ծառայները մէկ բա-
նի մը կը պարապէին արտորնօք, եւ տէր եւ սպա-
սաւոր ամենուն ալ աչքը հետաքրքրութեամբ Սաիոն
վրայ շետկուած էր. կը շարմանային եւ ծափ կը
շարնէին: Ղլիինը գնաց մարմորէ սանդուղքի մը ա-
ռաջը կայնեցաւ, որուն վարի աստիճանները ջուրը
կը թրջէր. եւ այն ասնդո զբէն՝ հազուապիտ ծա-
ռերով չընկալուած ճամբէ մը անցնելով պալատը կը
տեսնուէր: Տասն եւ երկու չափ գելի վաղեցին Սա-
իաը զիմաւորեցին, ձեռքերէն բռնեցին ու ցամաքը
հասնեցին, եւ իրենց տիրոջը կողմէն հրաւիրեցին որ

յաշատն երթայ : Արիտասարդը ասոնց ետեւէն
 րնաց, եւ պաշատն տանխին վրայ երկու. վեհա-
 րառ անձ գտաւ, որ սիրով եւ քաղաքավար ընդու-
 նելութեամբ զինքը ընդունեցին :

Ասոնց մէկը միւսէն պղտիկ էր տարուօք, որ
 Սաիտին ըսաւ. դուն ո՞վ ես, զարմանալի՝ օտա-
 րական. անունդ ի՞նչ է՝ որ ծովու զազանները
 այդպէս ընտելցընել եւ ուզած տեղի տանիլ սի-
 տես ճարտար ձիավարժի մը պատերազմի մէջ ըրա-
 ծի պէտ : Ասիտըրդ ես թէ մեղի պէս մարդ մըն ես
 մի. խօսէ՛ :

Սաիտ պատասխանեց. տէ՛ր իմ. ես պարզա-
 պէս մահկանացու մարդ մըն եմ. բայց վերջին օրե-
 րս բաղդը ինծի չըլսուած դէպքեր բերաւ. եւ
 թէ որ ձեզի ախորժելի կուշայ նէ՝ զլուխ եկած-
 ները հաճութեամբ կը պատմեմ :

— «Պատմէ՛ շատ կը փափաքեմք լսելու :

Պիրենցացի հարուստ փաստաբան մը կեկիլե-
հա անուամբ մէկ հատիկ աղջիկ մը ունէր որ շատ
կը սիրէր։ Ըստ աղջիկը իրեն մօր տեղ բռնող ար-
ժանայարգ մօրաքոյրէ մը կրթութեամբ, որովհետեւ
իր մատաղ հասակէն առանց մօր մեծցած էր։ Հայ-
րը շատ բարեկամներ ունէր. իւր քենիին վստահած
էր, եւ իւր աղջիկը կրթելու խնամքը անոր ձգեց։

Ըղջիկը կատարելապէս հօրը ուղածին պէս մեծ-
ցաւ. որովհետեւ տեսան որ իւր մատաղ հասակին
մէջ բարի անձ մը գեղեցկացընող մարդասիրական ա-
ռաքինութիւնները կը դործէ, որոնք ամէնէն գե-
ղեցիկ զարգարանքներն են։ Իւր գեղեցիկ որպիսու-
թիւնները հասակին հետ ամեցան. իւր քովի դըտ-
նուող բոլոր անձանցը սիրտը կը յափշտակէր ։
Հայրը երբեմն անոր հաճոյիցը ծառայելու ստակ
կուտար։ Կեկիլեհա, փոխանակ անիկայ վատնելու իւր
սնտուկին մէջ կը պահէր, եւ երբ այս կերպով խեղ
մը ստակ ժողովեց, հօրը աղաչեց որ անոնց տեղ
իրեն ոսկի տայ։ Հայրն ալ ուղածը շնորհեց։

Ըհա՛ կեկիլեհա դուկատի (քրիմի) մը տէր ։
Իրեն համար չճամբիտ երջանկութիւն մըն էր, ոչ
թէ ստակ հաւաքելը սիրելուն համար, այլ անիկայ
աղքատաց աղեկութիւն ընելու միջոց մը սեպելուն

Համար : Հօրը անուանը օրը , Կեկիլեա՝ անոր քօակի
 իր մատոյց որ ինքը իւր պարապ կեցած առննը շի-
 նած էր : Պատտաբանը այս առաջին աշխատութենէն
 քոհ ըլլալով , Կեկիլեաի դուկատ մ'ալ տալով ըսաւ ,
 ա՛ռ ասիկայ՝ որպէս զի քսակին համար ըրած փոք-
 րիկ ծախքերդ գոցես : Եղջիկը շատ շնորհակալու-
 թեամբ հօրը ձեռքէն այն ստակն ալ առաւ , եւ
 միւսայն քով դրաւ : Ե՛ւն ժամանակը տասն եւ մէկ
 տարուան էր եւ սուրբ Հաղորդութիւն առնելու կը
 պատրաստուէր : Հասկցաւ որ այս մեծ գործիս մէջ
 Եստուծոյ հաճոյ ըլլալու միակ ճամբան , ձեռքէն ե-
 կածին չափ ողորմութիւն տալն է , որ միշտ կընէր :
 Հատ անգամ՝ զբօսանքի ժամանակ ուրիշ իր հասա-
 կակից տղոցը պէս խաղալու տեղ , առանձին խուց
 մը կը քաշուէր , եւ հօն պզտիկ խնդճ՝ աղջկանց բաժ-
 նելու զգեստներ կը շինէր : Իւր մօրաքոյրը , որ ա-
 ռանկ զբաղմունքներէ կը կասկածէր , ամենեւին անոր
 չէր հակառակէր : Այլ ընդ հակառակն՝ պէտք չեղած
 լաթի կտորուանք ալ կուտար անոր , որպէս զի իւր
 զեղեցիկ դիտաւորութիւնը շարունակէ :

Եւ մէն իրիկուն , դպրոցէն ետ դառնալուն քիչ
 մը ուտելիք կառնէր , եւ խուցը կերթար : Բայց
 առնն մը կար որ սովորութիւն ըրած էր՝ քառորդէ
 մը ետքը դարձեալ գալու եւ տակաւին փորս անօթի
 է ըսելով նորէն հաց կուզէր :

Պատտաբանին տանը քով , խնդճ՝ կօշկակար մը
 կար որ հինգ մանր տղայ ունէր : Կեկիլեա , որ անոր
 վրայով խօսելնին ըսած էր , եւ զրեթէ միշտ հի-
 ւանդ կնոջը հետ եղած աղէտալի վիճակնին դիտէր ,

անոր օգնելու գեղեցիկ դիտադրութիւնը ունեցաւ ։
 Եւրո իւր ուտելիքը կ'առնէր , կ'աւագուէր մը կերթար
 կօշկակարին տանը պատուհանը կը զարնէր , եւ բա-
 նային նէ իր ուտելիքը անոնց տղոցմէն մէկուն կու-
 տար եւ շուտ մը ետ կը քաշուէր ։ Վանի մը ա-
 միս առանց իմացուելու այս հանճարաւոր վարպետու-
 թիւնը բանեցուց ։

Արեւիկի օր մը , որ իրիկուան ժամէն ետ կը
 դառնար , կօշկակարին անդարդ բնակարանին առա-
 ջէն անցած ժամանակ լալու եւ հեծկլտալու ձայներ
 լսեց ։ Եւս լալուս պատճառը իմանալ ուզելով , տանը
 աղախիններուն մէկուն աղաչեց որ երթայ կօշկակա-
 րին վիճակին վրայ տեղեկութիւն ստանայ ։ Իմա-
 ցաւ որ տանը տէրը այս փեղձ մարդը ճամբեր է ,
 որովհետեւ տանը վարձքին երկու ամսըէքը չէր
 կրնար վճարել , եւ միւս օրը իւր հիւանդ կնոջը եւ
 տղոցը հետ փողոցը պառկելու էր ։ Վարպետ
 մարդ մը ըլլար նէ՝ այս թշուառութեանս պատմու-
 թիւնը լսելով կը գթար ։ Արեւիկեա ինչ ընելիքը
 շուտ մը որոշեց . ուտելիք ուղեց , խուցը գնաց , եւ
 քիչ մը ժամանակ ետքը սովորութեանը համեմատ
 անիկայ կօշկակարին պատուհանին առաջը դնելու հա-
 մար վար իջաւ ։

Տուն գացածին պէս , իւր մօրաքոյրը գտնե-
 լու գնաց , եւ նորէն ուտելիք ուղեց ։ Մօրաքոյրը
 այսպիսի ակորժակէ մը զարմանալով որ իրեն բնա-
 կան չէր երեւեր , անոր խոտութիւն ցուցուց , եւ ը-
 սաւ , թէ որ օրը երկու անգամ հաց ուտելու սովո-
 րութիւնը ունենաս նէ՝ որկրամուկ կ'ըլլաս ։

Անկիւն ալեկեց որ տակաւն անօթի է :

« Ի՞նչպէս կըլլայ որ քանի մը որ կայ որ առաջուան կերածիդ կրնադասիլը կուտես հիմայ : »

Անկիւն ամենեւին չպատասխանեց :

Երբ սօրաքոյրը իւր հետազօտութիւնները տա-
փախն շարունակէ կուզէր, կօշկակարը ներս մտա-
նա առանց օրիւրդին ներկայութեանը հետը խօսիլ
ուզեց : Ուստի Անկիւն դուրս ելաւ :

« Կօշկակարը ըսաւ, տիկին. բեզի բան մը ի-
մացընենու եկայ : Քրօջդ աղջիկը երեք ամիսէն աւե-
լի է որ իւր կերակուրին մէկ մասը տղոյ : Կուտայ :
Ինք գիտէ որ խեղճ եմք : Երբաւ տա անոր վը-
րան կարագ կամ անուշ քսած շերտ մը հաց է,
բայց մեզի համար մեծ բան է : Ըջս իրիկուն տղայքս
իրենց համար պատուհանին առաջը գրուած հացին
մէջէն պզտիկ թուղթ մը դտան : Ա՛րշապի գարմանք,
երբոր թուղթը բանալով մէջէն երկու դուկատ գը-
տանք : Չգիտեմ այսպիսի պարգևի մը վրայ ի՞նչ
կրնամ խորհիլ : Ա՛յ, այս բարեսիրտ օրիորդը շար-
ժող զիտաւրութեանցը վրայ ամենեւին չեմ կասկա-
ծիր : Բայց գիտեալ կուզեմ թէ այսպիսի առատաձեռ-
նութիւն ընելու հրաման ունի՞ր :

— Սօրաքոյրը գոչեց : Ինչ կըսես, անկարելի
բան է որ Անկիւն ձեզի երկու դուկատ տուած
ըլլայ :

— Ըջ, տիկին : Ե՛տ առաւօտ մեր վի-
ճակին վրայ տեղեկութիւն առաւ : Ընչուշտ տղոցս
լալը իմացած պիտի ըլլայ : որովհետեւ այն ժամա-
նակ շատ տխուր էիք : Տանը տէրը մեզի իմացուց

որ երկու ամօրչեքը չկրնալ տալերնուս համար՝ տու-
նէն ելելու եմք : Թէպէտեւ շատ աղքատ եմք ,
սակայն մեզն անկարելի է որ օրիորդին տուած ըս-
տալը առանց իւր հօրը հաճութեանը պահեմք :

— Ո՛հ , խեղճ աղջիկ : Քանի մը օրուրնէ 'ի
վեր ունեցած չափազանց անօթութեանը պատճառը
հիմայ հասկըցայ : Երթամ ղինքը կանչեմ , ' Աոյն
վայրկենին Կեկիլեա հօրը հետ ներս մտաւ : Կար-
գացողը թող ինքնին մտածէ հօրը զարմանքը՝ երբ
իւր աղջկան ըրած վեհանձն գործքը իմացաւ : Կօշ-
կաղարը գորովանաց արտասուք կը թափէր : Կեկիլ-
եա անբամ յուզմունքէն չկրցաւ ինքզինք բռնել ,
հօրը գիրկը նետուեցաւ , եւ աղաչեց որ իրեն կօշ-
կաղարին տուած քիչ մը ստակը որահելու հրաման
տայ անոր :

« Հայրը պատասխանեց . անշուշտ տուածդ
առնելու է , բայց այդչափը բաւական չէ : Ուստի
աղջիկս , քեզի իշխանութիւն կուտամ որ իրենց
ընտանեացը քով երթաս եւ ինչ գործ եւ հարկա-
ւորութիւն ունենալնուն վրայ տեղեկանաս : Ենիկայ
մխթարելու հեշտութիւնը մինակ քեզի ձգել կու-
ղեմ : Ետքը Լէոն տեսածներուդ ամենն ալ ճշդիւ
ինծի պատմէ , » :

Իսրեբաղդարար Կեկիլեա նոյն վայրկենին կօշ-
կաղարին հետ գնաց :

Իւր հասակակից տղոց քով քիչ փոնուած ի-
մասաութեամբ խեղճ ընտանեացը վիճակին վրայ հար-
ցուց , եւ բոլոր հարկաւոր տեղեկութիւններ առաւ ,
եւ գոհութեամբ ետ դարձաւ՝ մտածելով որ շատ

Մը հոգի դժբաղդութենէ պիտի ազատէ :

Կօշկակարին վիճակը Կեկիլեա այնպէս մը պատմեց որ՝ հօրը սիրտը շատ շարժեց : Զեռք զարկածը լմնցընելու համար, հօրը հասկըցուց որ կօշկակարին միայն քիչ մը բանով օգնելով չի լմննար, այլ բոլորովին անկիայ թշուառութենէ ազատելու եւ զինքը դժբաղդութեան վիճակի մէջ ձգելուն առաջը առնելու է :

« Ըւաջարկութիւններդ քեզեցիկ են, աղջիկս, բայց ի՞նչպէս կատարեմք :

« Կեկից աւելի դիւրին բան չկայ, եւ ահաափէր ընելիքդ : Վանի որ կօշկակարը այսպիսի մեծ գումար մը տան վարձու համար պարտք ունի նէ՛ իւր գործքերը անկիայ հատուցանելու չպիտի օգտեն : Զուտոյին ներսի կողմը հին շէնք մը կայ ուր փայտ եւ աղբերը կը ձգնէք : Ետեց ամէնուն ալ ուրիշ տեղ կը գտնուի : Ի՞նչ որ այս մարդը հոն բնակեցընենք՝ զինքը մեծ ծախքէ մը ազատած կըլլամք. եւ իսկ վատտակովը իւր ընտանիքը շատ աղէկ կրնայ հոգալ : Ըսնպէս չէ՞ մի դորովագութ հայր, այս կրնանք կարգաւորել : Ի՞նչ որ ասոր կը հաճիս, իմ ուզածս առնելու համար ասկից ետքը ստակ չեմ ուզեր » :

Հայրը քիչ մը մտածելէն ետքը ըսաւ որ ըսածներուն կը հաճի :

Կեկիլեա կայծակի շուտութեամբ գնաց կօշկակարին տունը վազեց, եւ իմացուց որ իրեն ձերիաբար բնակարան մը պիտի տան : Բարի մարդը չը կրցաւ իւր ուրախութիւնը զտել, ծնկան վրայ եկաւ, եւ Ըստուծ մէ իրեն շնորհուած բարեխաղութենէն շնորհակալ եղաւ :

Միւսօրը փաստաբանը այս ընտանեաց պատուաւոր հօրը բնակարան ըլլալու տեղը մաքրել տուաւ, եւ փոքրիկ ամսըսէք մը կապեց որպէս զի անոր տղաքը կարենայ կրթել տալ: Կեկիլեա անկէց ետքը այս ընտանեացը խնամածուն եղաւ: Ըմէն իրիկուն երբ իւր բանը կը լմնցընէր, անոր աղոցը քով կերթար, եւ գիրք, թուղթ, գրիչ, թանաք տալով՝ կարդալ, գրել եւ թուաբանութիւն կը սովորեցընէր: Արդեմն բարոյական կամ կրօնական դէպքեր կը պատմէր, եւ իրենց տան պէտք եղած բաները կը սովորեցընէր: Անաղան տեսալ ձեռագործներու կը վարժէր, եւ այսպէս իր ձեռքէն եկած բոլոր ծառայութիւնները կընէր: Ասանկով երեք տարի անցաւ, եւ կօշիկարին ընտանիքը զինքը իւր խնայողութեան պտուղէն պզտիկ տուն մը գնելու կարող տեսնելով շատ զուարթ էին: Ըմէնքն ալ քիչ շատ կը փաստըկէին: Ազտիկ աղջիկները հասարակութեանը համար նկարակերտ կը յօրինէին (սիւզէնի բանիլ) եւ օղակաձեւ հիւսուածքներ կընէին. տղաքն ալ ծախու կողով կը շինէին, որուն ստակը հանգստութիւննին կաւելցընէր:

Ես երջանիկ եւ երախտազէտ ընտանիքը զինքը պզտիկ աղջկան մը ձեռքով իւր սոսկալի վիճակէն ազատող Նախախնամութիւնը օրհնելէն չէր դադրէր: Իւր կարգաւորեալ եւ բրիստոնէական վարուց համեմատ աշխատութիւնը. անիկայ ուրիշներուն գթութեանը ապախնելէն ազատեց. եւ երբ ժամանակը եկաւ ինքն ալ լարերաբ եւ մարդկային աղէտներուն միկթարիչ եղաւ: Առաջին գովելի գործքէ մը ո՞ր-

չափ բարեբարութիւններ առաջ եկան : Մաքդ եր-
ջանկացանեւ ինչ զիւրիւնէ :

ԵՅԼ ԵՒ ԵՅԼ Բ.

Սուրբէն ճը պարտաւորեալ : Պատմութիւնը շատ կը
սիրէք, ներքեւէ՛ք . ձեզի մէկու մը վրայ բան մը
պատմելու : Պզտիկութեան առնելը հինգ վեց տար-
ուան տղայ մը կը ճանչնայի, որուն բարեկամները
որ մը իւր գրպանը տաւտոցով լեցուցին :

Ըստ մը խաղալիք ծախող մէկուն խանութիւն կեր-
թայ : Բայց ճամբան ուրիշ տղու մը ձեռք տեսած
սուլիչին ձայնէն զուարճանալով, ունեցած ստակնե-
րուն բոլորն ալ յօժար լծեամբ անոր կուտայ : Տուն
գնաց նէ՛ փնջելով տանը ամէն կողմը կը պտլտէր :
Պնած բանէն շատ գոհ էր, բայց բոլորին ալ զը-
լուիւր կը ցաւցընէր : Եղբայրները, քոյրերը եւ աղ-
գականները իրեն իմացուցին թէ աղմուկ մը հանող
չնչին բանի մը համար՝ իւր գնոյն տաան անգամ ա-
ւելին է տուեր : Ըն ժամանակ իրեն մտածել տը-
ռին թէ մնացած ստակովը տակաւին շատ մը աղէկ
բաներ կրնար առնուիլ, թէ որ աւելի խելացի ըլլար
նէ : Ընկիւն իւր խնդութենէն այնչափ խայտառա-
կեցին որ ամէնալէն լացաւ, եւ մտածմունքը սուլի-
չին պատճառած հաճոյքէն աւելի տրտմութիւն պատ-
ճառեց :

Այս գէպքը միտքը մնալով հտքը իրեն օգտա-
կար եղաւ . այնպէս որ , թէ որ անօգուտ բան առ-
նել կուզէր , ինքն իրեն կըսէ «— Եւ ի՞նչ համար շատ շե-
ր աւել . եւ ստուիլը պահէր :

Երբ մեծցաւ , եւ աշխարհք մտաւ եւ մարդոց
գործքերը դիտելու սկսաւ , կը տեսնէր որ շատ մար-
դիկ կան որ «— Եւ ի՞նչ համար շատ »— Ինչ ինչն :

Երբ պաշտական պաշտօն առնել սիրող մէկը կը
տեսնէր , որ իւր ժամանակը եւ հանգստութիւնը եւ
ազատութիւնը , եւ թափօնութիւնը , եւ գուցէ իւր
ճիշդ բարեկամներն ալ ձեռքէ հանելու փոյթ մը
ունէր պղտիկ բանով մը ուրիշներէն զատուելու հա-
մար . ինքն իրեն կըսէր . այս մարդը «— Եւ ի՞նչ համար
շատ »— Ինչ :

Երբ մէկը հասարակաց սիրելի ըլլալ ուզելով ա-
մենուն կոխներուն կը խառնուէր , իւր գործքերը
երեսի վրայ կը ձգէր , եւ այս ձգելովը վեհաս կը
կրէր , կըսէր . այս մարդն ալ «— Եւ ի՞նչ համար
շատ »— Ինչ :

Երբ բոլորովին հանգստութեամբ ապրել , ու-
րիշներուն ազեկութիւն ընել , իւր հայրենակիցներուն
յարգաւքը եւ բարեկամական շնորհքը վայելել չու-
զող ագահ մը կը տեսնէր , կըսէր . խեղճ՝ մարդ
«— Եւ ի՞նչ համար շատ »— Ինչ :

Վերջապէս իմացաւ որ մարդկային տառապանաց
մեծ մասը մէկ բանի մը վրայ եղած սուտ գովա-
սանքներէն եւ «— Եւ ի՞նչ համար »— սունկէն սուղ կուգայ :

Ետքը հասկըցաւ որ այն խեղճ մարդոցը գլխա-
վըտ է , երբ մտածեց որ իրեն ամէն իմաստութիւնն

որ վը մէկ տեղ ալ կրնայ այնպէս բաներու պատահել,
որ աճուրդի (մէզատ) հանուելու ըլլան նէ, անոնք
գնելու համար անանկանայ. եւ վերջապէս զիտնայ
որ իրեն ալ ըրած մեծ ծախքը սուլելի մը համար է
եղեր :

ՅՈՒՆՆ-ԲԼԻՆ

Չինացիներուն երդումը : Վաճի մը ազգ կայ՝ որ
երգումը միայն այն ժամանակը պարտաւորվէ կը սե-
պեն երբ իրենց լիզուովը եւ իրենց սովորական յա-
տուկ արարողութիւնովն ըլլայ. օտար լիզուով կամ
առանց այն արարողութիւններուն ինչ կը դում ուզես
նէ կընեն, եւ սուտ երգում ընելու ամենեւին չեն խրդ-
ճեր : Հրեայներուն մէջ կը լսեմք որ միայն իրենց
մէջ դատողական իշխանութիւն ունեցող խախտներուն
առաջը եւ իրենց սրբազան լիզուովը ըրած երգում-
նին ճշմարիտ երգում կը լեպեն. ուրիշ կերպով եւ
ուրիշ ազգէ դատարարի առաջ ըրած երգումնին մե-
ջերին բնաւ արժէք չունի. սուտ երգում ընելն ալ
այսպիսի զէպքերու մէջ մեղք չեն սեպեր. Չինա-
ցիներն ալ այսպէս են եղեր :

Մեքիկայի Վալիֆօնիա նահանգը Ղուլումը
կոմսութեան Սոնորա քաղաքը չինացիները իրենց ազ-
գէն մէկը մուցուցեր են եւ բանը իմացուեր տե-
ղական դատաստանի տակ ինկեր է : Հայտնի է որ
մտիկ ըլլուելու վկայները ամենն ալ չինացի էին. եւ
հոն (ինչպէս Կերուպայի գրեթէ ամեն տեղ ալ) վը-
կայները եւ դում ընելու կը պարտաւորին որ չիտակը
զրուցեն ինչ որ գիտեն նէ, առանց բան մը ծած-

կելու և քան մը աւելցնելու : Աինչիները զարմանալի խաբեւայ եւ ոտախուս են . դատաստաններու մէջ վկայութիւն տուած ատեննին մեծ զգուշութեամբ կը խօսին . չըլլայ որ բերաններէն այնպէս խօսք մը փախչի որ իրենց վրայ կասկած ծագի դատաւորաց մտքին մէջ : Արբեմն ալ խօսքը անանկ մը կը շինեն կը շիտեն , որ ատանց յայտնի քան մը զըրօցելու և կերպապէս ամբաստանելու՝ իրենց մէկ թշնամիին վրայ կասկած կը ձգեն դատաւորին միտքը . որով թշնամիին դուտին մէջ կը պըլլելի և կը վտանգի . և մինչև աղատի նէ բաւական դրամ ծախք կընէ :

Այլ երջիշեալ դատաստանին ժամանակը՝ ոպանելոյն կողմէն շինացիներուն այս սովորութիւնը դատաւորին հասկոցընող եղաւ որ միանգամայն սովորեցուց թէ երգումը ի՞նչ արարողութիւնով ըլլայ նէ շինացիները սուտ երգում չեն կրնար ընել :

Այս տեղեկութեանս վրայ՝ քանի՜ վկայ երգում պիտի ընէին նէ այնքան հաւ բերուեցաւ դատաստանին տեղը , և սրահին մէկ պատշգամբը զրին : Այլայներուն ամէն մէկուն՝ մէկ մէկ՝ ձեռքի մեծութեամբ դեղին թուղթի կտոր տրուեցաւ . և հաւերուն հղած տեղը տարին : Ապա շարքով շրջապատող վանդակին (բարձախլըխին) վրայ շորս հատ գունաւոր մօմեղէն վառած էր . ամէն մէկին երկայնութիւնը վեց բլծալի . և մօմերուն աջ ու ձախ կողմերն ալ խիստ բարակ մախրի (չըրայի) կտորներ կը վառէին :

Այս պատրաստութիւնները ըլլալէն ետքը վկայ-

Ներուն մէկը առաջ բերին . որ աղօթք ընելու պէս
բան մը ըսաւ կամաց ձայնով՝ որ մարդ չըրցաւ հաս-
կընալ . ետքը մէկ ծունկին վրայ նստաւ . եւ հոն
պատրաստ կեցած կացինը առաւ՝ հաւուն մէկին գը-
լուխը կտրեց . դարձաւ վառած մախրերուն ամեն
մէկին առաջը երեքական անգամ երկրպագութիւն ը-
նելէն ետքը ձեռքի դեղին թուղթը բանկոյուց գե-
տինը ձգեց . երգումն ըրաւ եւ ետ քաշուեցաւ : Այն-
կալներն ալ նոյն արարողութեամբ երգումնին ըրին .
անկէց ետքը դատաստանը տեսնուեցաւ . Այս երգ-
ման հետաքրքրական արարողութիւնը խիստ շատ
մարդիկ եկած էին տեսնելու . Քայց այս կերպ եր-
գում ընել տալը Ամերիկայի դատաւորներուն համար
նոր բան մը ըլլալով՝ որուն նմանը առաջուց տեսած
չըլլալով կրնանք ըսել թէ միայն լսելնուն վրայ նոր
հնարեցին , 'ի հարկէ պակասութիւն մը եղած պիտի
ըլլար որ չհնացիները դատաւորներուն երեսը արհա-
մարհատ աչօք կը նայէին . որպէս թէ ըսել կուզէին
որ՝ դատաւոր եղեր են սա մարդիկը եւ մարդու եր-
գում տալու կերպը չեն գիտեր : Արեւելի՝ է . որ այն
սխալին պատճառովը չհնացիները այս երգումն ալ
բանի տեղ դրած չըլլան , եւ իրենց սովորական ստա-
խօսութեամբը դատաւորները խաբած ըլլան :

Այն-եւրի Բողոքականներ յետըտած տեղերը ամեն
բան մտադրութեամբ դիտող ճանապարհորդ մը մօտ
Ժամանակներս ասորուց երկիրը ճանապարհորդելով ,
որ որ տիրողները բրիտանեայներուն դէմ զէնք
առնելով հազարաւոր մարդիկ ջարդեցին , ինչպէս որ

լը աղիւր կարգացողներու յայտնի է, բողոքական քարոզիչներու համար խօսելով որ այն կողմերն ալ քացած են, կըսէ. աւոնք հաւատք կը քարեղեն չէ՝ թէ տիրզիններուն, որ մահմէտական ալ չեն, բողոքողին անհաւատ են, այլ տարրեր արարողութեամբ իրենց աստուածային պաշտօնը կատարող քրիստոնեայներուն: Եւսոնց հետեւողներէն ոմանք ոսկիով բռնուած են, ոմանք իրենց քաղաքական կամ կրօնական մեծերէն դժգոհ, կամ անոնց դատաստանին տակ կը ինկած ըլլալով իրենց պաշտպան այս քարոզիչները բռնելու համար ասոնց հաճութիւն տեսած են, ուրիշները իրենց գործը զլուխ հանելու ստոյգ միջնորդութեանը կարօտ ըլլալնուն համար հաւատքնին կը փոխեն: Տեղ տեղ բողոքականներուն շատեալը բողոքականներուն միաս կը բերէ: Բողոքականները կամ բնաւ քաղաքական տարր չեն տար, կամ քիչ մը կուտան. եւ անոնց տալիքը ուրիշներուն վըրայ կ'իյնայ. որով տուրքերնին տալ չկրցող կամ չուզող մարդիկ բողոքականներուն համրանքը կ'աւելցնեն. եւ բողոքականութեան տարածուելուն զլխաւոր օգնական մը կ'ըլլայ մամոնայն. որուն ծառայողը միայն քամայն Եստուծոյ ալ չկրնար ծառայել: «Ոչ կարէք Եստուծոյ ծառայել եւ մամոնայի», ըսաւ տէրն մեր (Մարկ. Թ. 24): Եստու մամոնայնիւ կարծել պէտք չէ՝ արեւելեան ազգերուն մէջ բողոքականութիւնը աղէկ կը տարածուի: Երեւելեան քրիստոնեայները իրենց նախնիքներէն սովորած հաւատքնին դիւրաւ չեն թողուր. եւ բողոքականութիւնը անոնց մէջ պարագայի կրօնք մըն է. եւ այս

կրօնքիս հետևողները առ ժամանակս բողոքական են, պաշտպանութեան կարօտ ըլլալնին կամ բարկութեան կիրքերնին անցնի, կամ տուրքերնին թեթևանայ կամ իրենք հարստանալով իրենց բաժնին ինկածը վճարելու կարող ըլլան նէ՝ դարձեալ իրենց առաջին հաստքնին կը դառնան։ Այս պարագայներուն մէջ բողոքական մնացող քիչ կըլլայ։

Ճանապարհորդին այս դիտողութիւնը ճշմարտ ըլլալը նոյն իսկ բողոքական քարոզիչներն ալ կրնան վկայել. եւ մենք ալ անոր ապացոյցն տեսած եմք։ Վանի որ ամերիկացի բողոքականները իրենց կողմը յարեալներուն զրամական օգնութիւն չէին ընեք կամ անսականով պաշտօն մը տալով կամ ուրիշ ինչ եւ իցէ կերպով, կալին կային բողոքական եղողներ, բայց շարունակ հինգ վեց տարիէն աւելի մէջերնին չէին մնար։ Հիմայ ալ բողոքական ըլլալուն եւ իրենց էկեղեցին ձեռնուն զղջացողներ կան, որ ժամանակով իրենց խանութը գոցած ըլլալով հիմայ առաջին վաստակնին ձեռք բերելու դժուարութիւն կը քաշեն. եւ միայն իրենց ապրուստը ապահովցնելու համար բողոքականութեան մէջ կը մնան։ Վանի մը այս կերպ բողոքականութեան մէջ մնացողներուն մեռած ատենը քահայնայ եւզելնին եւ բերել տալու կարող չըլլալով յուսահատելնին՝ այս դիտմամբ բողոքականութեան մէջ մնացողներուն սարսափելի օրինակներ են։

Երբեք չէր լինէր. Հասարակօրէն կը կարծուի եւ կը զրուցուի որ թրացուկը (խլէճ պալըզի) որքան

որ ահաւոր տեսք ունի, այնքան ալ անվնաս է. վասն
զի քթին վրայ տնկուած սուրին ծայրը դպածին պէս
կը հանդարտի, եւ այն շէնքը գործածելու չփութար
ի հարկէ այս խօսքը ձկնորսներն ալ կը վրոցեն,
ստուգութիւն մը պիտի ունեայ. բայց բարեբաղդա-
ւար ամէն ատեն ստոյգ չկըլեր: Սոտ օրերս Ղաղ-
ղիայի ու Մեղղիայի մէջ տեղ նաւարկող մէկ նաւու մը
վրայ՝ որուն մէջ այս տեսակ ձուկին ախորժակին
յարմար բաներ բեռնաւորուած են եղեր, մծ թրա-
ձուկ մը կը յարձակի եւ երեք անգամ կը զարնէ: Ար-
րորդ անգամին զարնելովը ծակ մը կը բանայ, որկէց
նաւը ջուր կ'սռնէ. բայց թրաձուկին ալ թուրը կը
կտարի. եւ կտորը նաւուն մէջ կը մնայ: Աւել ա-
ռանց վտանգի էր պուր կը հասնի. հոն նորոգու-
թեան կը քաշեն: Թրացուկին թուրին կտորը կը
հանեն. որուն լայնութիւնը տեղ տեղ 27էն մինչեւ 40
մլէթէրէ, եւ թանձրութիւնը 10էն 12 մլէթէրէ:
Իսկ երկայնութիւնը 160 մլէթէրէ կուգար: Կերելի
կըսէ այս պատմող օրագիրը, որ այս թրաձուկը հա-
սարակ թրաձուկը պիտի չըլլայ. անոր մէկ մասնաւոր
տեսակը պիտի ըլլայ: Այս գտնուած կտորը ոսկորի
գոյացութիւն ունէր. ձեւը հասարակ դաշոյնի (կան-
չէրի) պէս. գոյնը մէկ կողմը մոխրագոյն եւ մէկ
կողմն ալ սպիտակ փայլուն: